

Zasady latynizacji języka mongolskiego (w piśmie mongolskim¹)

Język mongolski obok buriackiego, dagurskiego, kałmuckiego, mogorskiego, mogolskiego, ojrackiego, santyjskiego i szerajogurskiego należy do rodziny języków mongolskich i posiada najliczniejszą grupę użytkowników. Natomiast mongolska rodzina językowa zaliczana jest do szerszej grupy zwanej altajską². Zasięgiem występowania język mongolski obejmuje tereny środkowej i północno-wschodniej Azji (Wyżyna Mongolska). Mówi nim około 8 milionów Mongołów mieszkających w republice Mongolii oraz w Regionie Autonomicznym Mongolii Wewnętrznej w Chinach.

Strukturalnie język mongolski jest niejednolity i składa się z różniących się w różnym stopniu od siebie dialektów. Różnice te dotyczą przede wszystkim systemu fonologicznego. Dialekt chałchaski stał się podstawą współczesnego literackiego języka mongolskiego i jest językiem oficjalnym w niepodległej Mongolii. Natomiast zbliżony fonologicznie do chałchaskiego dialekt czacharski jest podstawą mongolskiej wymowy w Mongolii Wewnętrznej.

Typologicznie język mongolski zaliczany jest do języków aglutynacyjnych. Do najważniejszych cech mongolskiej aglutynacji należą: niezmiennosc tematów słowotwórczych, modyfikacja znaczenia lub formy gramatycznej podstaw słowotwórczych/deklinacyjnych przy użyciu monofunkcyjnych sufiksów.

Dokonując periodyzacji rozwoju języka mongolskiego wyróżnia się trzy jego okresy: staromongolski (do XII w.), średniomongolski (XII-XVI w.) i nowomongolski, czyli współczesny (od XVII w.). Obecnie znane materiały źródłowe zaświadczenia jedynie dwa ostatnie z nich.

Uwagi dotyczące gramatyki

Prócz wspomnianej już aglutynacji sufiksальной najważniejszymi cechami mongolskiej gramatyki są: bogata wokalizacja, dwa zjawiska w obrębie harmonii samogłoskowej – harmonia palatalna i atrakcja wargowa oraz sztywny szyk zdania – SOV.

W systemie fonologicznym języka mongolskiego wyróżnia się samogłoski przednie *e*, *ö*, *ü* oraz tylne *a*, *o* *u*. Samogłoska *i* jest neutralna. Podział ten stanowi podstawę zjawiska harmonii samogłoskowej, polegającego na upodobnieniu samogłosek na odległość. To znaczy, że wokalizacja nagłosowej sylaby wyrazu będzie determinować pojawienie się tylko samogłosek tego samego rzędu w kolejnych sylabach. Przez to mongolskie wyrazy mogą być podzielone na wyrazy o wokalizmie przednim lub tylnym. Neutralna samogłoska *i* może pojawić się w każdym wyrazie niezależnie od jego wokalizacji. Podobnie rzecz ma się w systemie spółgłoskowym języka mongolskiego, gdzie występują spółgłoski wymagające wokalizacji – *q*, *š*, *t*, *č*, *ž*, *j*, *k* oraz uniwersalne – *b*, *g*/*γ*, *r*, *s*, *d*, *n*, *m*, *l*, *ng*. Te drugie mogą pojawiać się zarówno przed samogłoskami jak i na końcu sylaby czy wyrazu bez następującej po nich samogłoski. Przytoczone powyżej zasady dotyczą tylko wyrazów rdzennie mongolskich. W wyrazach obcych mogą, ale nie muszą obowiązywać.

Pismo mongolskie ogólnie nie notuje występowania długich samogłosek. Chociaż można znaleźć wyjątki, w których występują obok siebie dwie samogłoski nierozdzielone spółgłoską (ᠠᠶᠢᠨᠠᠨᠢ youl *rzeka*). Wyjątek stanowi tu powszechnie stosowany w pozycji finalnej dyftong ai, ei, oi, ui, üi (*i* niezgłoskotwórcze), zapisywany w pozycji początkowej i medialnej przy użyciu trzech znaków: ayi, eyi (ᠠᠶᠢᠨᠠᠨᠢ ayimay *ajmak*, ale ᠠᠶᠢᠨᠠᠨᠢ dalai *ocean, morze*)

Sylaba w wyrazach rdzennie mongolskich zapisanych pismem mongolskim może przybrać jeden z czterech schematów budowy v, vc, cv, cvc. Dodatkowe schematy sylab występujące w wyrazach obcych, zapożyczonych to: vcc, cvcc, ccvc oraz ccvcc.

¹ Pismo mongolskie zapisywane jest wertykalnie w kolumnach od góry do dołu, od lewej do prawej, co ukazane jest w poniższych tabelach latynizacyjnych. Natomiast zapis przytoczonych w tekście opracowania przykładów mongolskich wyrazów ze względów technicznych został obrócony o 90° w lewą stronę i dodatkowo opatrzony transliteracją oraz tłumaczeniem zapisanym kursywą.

² Teoria altajska mimo ponad 150-letniej historii badań nadal budzi kontrowersje. Więcej na ten temat w: Poppe, N., *Introduction to Altaic Linguistics*. Ural-altaische Bibliothek 14. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965 oraz Vovin, A., "The end of the Altaic controversy", *Central Asiatic Journal* 49.1, 2005, str. 71–132

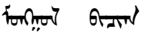
Akcent w języku mongolski jest dynamiczny, słaby i pada na pierwszą sylabę wyrazu, co powoduje zanikanie w wymowie pojedynczych samogłosek niebędących częścią nagłosowej sylaby wyrazu.

W gramatyce języka mongolskiego można wyróżnić trzy podstawowe części mowy: imię (nomen), słowo (verbum) i wyrazek (particula). Tylko dwie pierwsze podlegają odmianie lub stanowią podstawę słowotwórczą. Mongolskie imiona mogą przyjmować kategorię przypadku, przynależności oraz liczby. Pod względem formalnym wśród imion wyróżnimy rzeczowniki, przymiotniki, przysłówki, liczebniki, zaimki oraz poimki. Warto zaznaczyć, że pomiędzy rzeczownikami, przymiotnikami i przysłówkami nie ma prawie różnic. Natomiast słowa języka mongolskiego mogą przyjmować sufiksy kategorii czasu, strony, trybu oraz form imiesłowowych i konwerbalnych. Trzecia część mowy – wyrazek, jest nieodmienna i nieproduktywna. Pod względem formalnym może to być partykuła, spójnik lub wykrzyknik. Język mongolski nie wyróżnia kategorii rodzaju i nie posiada przedimków.

Zdania współczesnego języka mongolskiego mają dość sztywny szyk. Najważniejszą ich częścią jest występujące na końcu orzeczenie. Pozostałe elementy znajdują się względem niego w prepozycji.

Pismo mongolskie

Początki unikatowego systemu graficznego stosowanego przez Mongołów sięgają co najmniej 800 lat wstecz do czasów średniowiecza i początków mongolskiej państwowości. Wraz z utworzeniem na początku XIII wieku państwa mongolskiego jego władca – Czyngis-chan polecił stworzyć własny uniwersalny system pisma, który miał służyć spisaniu rozkazów i wyroków władcy i być zrozumiałym dla wszystkich zjednoczonych czy podbitych ludów. Wówczas na podstawie zapożyczonego od Ujgurów alfabetu³ stworzono fundamenty pisma mongolskiego. Historycznie pierwszy alfabet pisma mongolskiego składał się z 14 liter. Było to minimum do zapisu wyrazów mongolskich. Do końca XVI wieku ich kształt nie różnił się od swojego pierwowzoru i dlatego w stosunku do niego często używane jest określenie pismo ujjursko-mongolskie.

W XVII wieku wraz z upowszechnieniem buddyzmu tybetańskiego wśród Mongołów zapoczątkowany został bujny rozkwit literatury religijnej. Wówczas dotychczas użytkowany system graficzny języka mongolskiego został uzupełniony o dodatkowe znaki dla pewnych głosek niewystępujących w piśmie ujjurskim – sanskryckie i tybetańskie, przeszedł zmianę kształtu liter, uzyskując obecnie stosowany oraz doprecyzowano zasady gramatyki czy ortografii. Pismo zyskało również miano – mongolskiego – *mongyol bičig* (czyt. *mongol biczig*). Język XVII-wiecznego piśmiennictwa stał się wzorcem dla klasycznego języka mongolskiego.

W XX wieku dodano jeszcze kilka znaków na potrzeby zapożyczeń z języka rosyjskiego, chińskiego a nawet angielskiego. W wyniku wydarzeń historyczno-politycznych początku XX wieku zaszły poważne zmiany w odniesieniu do pisma mongolskiego. Po odzyskaniu niepodległości (1921) jedynie przez północną część Mongolii dialekt chałchaski stał się dominującym, szybko stając się oficjalnym językiem Mongolskiej Republiki Ludowej. W latach 40-tych XX wieku na mocy politycznej decyzji doszło do zmiany używanego przez ponad siedem stuleci alfabetu na dostosowaną do charakteru mongolskiej wymowy rosyjską cyrylicę. Zmiany te dotyczyły jedynie terytorium niepodległej Mongolii. Natomiast Mongołowie żyjący w Mongolii Wewnętrznej oraz innych północnych prowincjach Chin (Sinciang, Qinghai, Heilongjiang) zachowali swoje pismo, które wskazywało i nadal wskazuje na ich odrębność kulturową od pozostałych narodów żyjących na terytorium Chin. W Regionie Autonomicznym Mongolii Wewnętrznej pozostaje obok chińskiego językiem i alfabetem urzędowym nauczaniem w szkołach.

Od ponad ćwierć wieku również władze Mongolii czynią starania na rzecz przywrócenia dawnej świetności i miejsca pisma mongolskiego. Powrócono do jego nauczania w szkołach, a co więcej oficjalne dokumenty państwowe zaczęto wydawać w dwóch wersjach – cyrylicy i piśmie mongolskim. Świadczy to o poważnym traktowaniu własnego dorobku kulturowego i planach powrotu do porzuconego systemu pisma przez obecne władze państwa.

Do cech dystyngtywnych pisma mongolskiego należą:

³ Alfabet ujjurski był pochodną pisma sogdyjskiego, a to miało nieć swój pierwowzór w piśmie aramejskim.

1. Zapis wertykalny od strony lewej do prawej. Wyrazy zapisywane są pionowo, wzdłuż umownej osi (linii pionowej) poprzez podpisywanie kolejnych tworzących je znaków pod sobą. Wyjątek stanowią niektóre końcówki fleksyjne oraz końcowe samogłoski tematu pisane oddzielnie.

2. Multiplikacja liter. Posiadanie minimum dwóch wariantów graficznych poszczególnych liter. Jednak większość posiada trzy – początkowy, środkowy i finalny, a niekiedy nawet cztery (wariant oddzielny występujący na końcu wyrazów). Wyjątek stanowią tu nowo dodane litery dla wyrazów zapożyczonych, które notować mogą pojedynczy wariant zapisu.

3. Polifoniczność pisma. Niektóre z wariantów liter pisma mongolskiego mogą oddawać więcej niż jedną wartość fonetyczną, np. *a* i *e* czy *o* i *u*. Dzięki temu możliwe było i jest oddanie nieznacznych fonetycznych różnic w obrębie mongolskich dialektów. Niezależnie od dialektu, w jakim był odczytywany, jego forma graficzna nie ulegała zmianie. Zatem zapis był i jest zrozumiały niezależnie od stopnia rozwoju języka mówionego. Oczywiście stosowanie różnych form języka mówionego i pisanego przez jeden naród jest powszechnie znane i nie dziwi. Na przestrzeni wieków mongolscy uczeni niejednokrotnie podejmowali próbę stworzenia monofonicznego alfabetu – pismo Phags-pa (XVI w.), pismo jasne (XVII w.), pismo sojombo (XVII w.) czy pismo Wagindry (XIX w.). Jednak wszystkie próby nie powiodły się, ponieważ stworzone systemy pisma opierały się tylko na wymowie jednego z mongolskich dialektów, a jak powszechnie wiadomo nietatwo jest opracować monofoniczny alfabet, uwzględniając najważniejsze różnice fonetyczne wszystkich dialektów języka mongolskiego na raz.

4. Różnica zapisu. Alfabet drukowany nieznacznie różni się od pisanego.

Zasady transliteracji i transkrypcji

Pismo mongolskie – *ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠪᠢᠴᠢᠭ* *mongyol bičig* od początku swojego powstania nie oddaje dobrze dźwięków żadnego z dialektów ówczesnej mongolskiej wymowy. Okazało się jednak ważnym elementem jednoczącym mongolskie plemiona i stało się alfabetem ogólnonarodowym. Alfabetyczny system znaków jest abstrakcyjny, a sam kod graficzny jest odczytywany przez natywnych użytkowników zgodnie z własnym systemem fonologii, co znacząco wpływa na trudność z ujednoczeniem transkrypcji wyrazów nim zapisanych. Informacje zapisane pismem mongolskim mogą zostać jedynie zdekodowane przy użyciu transliteracji (litera po literze), a nie zasad transkrypcji fonetycznej. Zasady transkrypcji w niniejszym opracowaniu zostaną podane wyłącznie dla poszczególnych liter w oparciu o najbardziej rozpowszechnione dialekty języka mongolskiego – chałchaski i czacharski. Oznacza to, że zapisany zgodnie z transkrypcją fonetyczną wyraz mongolski nie będzie możliwy do ponownego prawidłowego odtworzenia w piśmie mongolskim z powodu złożoności jego zasad pisowni. I tak na przykład spolszczona nazwa stolicy Mongolii – *Ulan Bator*, w transkrypcji fonetycznej⁴ wyrazu zapisanego pismem mongolskim będzie odczytana jako *ulaanbaatar*, w transliteracji przyjmie formę *ulaγanbayatur*, a w zapisie alfabetem mongolskim przyjmuje postać: *ᠤᠯᠠᠭᠠᠨᠪᠠᠶᠠᠲᠤᠷ*.

Przez cały XX wiek w różnych krajach i ośrodkach naukowych pręźnie rozwijały się studia mongolistyczne, co zaowocowało stworzeniem kilku różnych systemów transliteracji dla pisma mongolskiego. Systemy te do dziś są stosowane równoległe z powodu braku opracowania jednego uniwersalnego systemu. Jednym z najbardziej rozpowszechnionych i stosowanych przez wielu naukowców jest system Władimircowa-Mostaerta (tzw. latynizacja naukowa) opracowany jeszcze w latach 40-tych XX wieku⁵. Od 1978 roku władze Chin używają opracowanej przez swoje agendy rządowe latynizacji (pinyin) dla pisma mongolskiego używanego w Mongolii Wewnętrznej, którego transkrypcję oparto na dialekcie czacharskim. Kwestią latynizacji pisma mongolskiego w odniesieniu do nazw geograficznych zajmował się również ONZ, którego agenda – UNGEGN, w 1982 roku opublikowała zasady jego latynizacji (transliteracji)⁶. Wszystkie użytkowane systemy latynizacji nie są doskonałe, ponieważ struktura graficzna pisma nigdy nie była w pełni kompatybilna ze strukturą fonetyczną żadnego z dawnych, a tym bardziej współczesnych języków mongolskich, czy dialektów języka mongolskiego.

⁴ Według najbardziej rozpowszechnionej współcześnie transkrypcji fonetycznej dialektu chałchaskiego.

⁵ Transliteration Systems for Uyghur-Mongolian or Vertical or Old Script, Tibetan and Himalayan Library http://www.thlib.org/tools/scripts/wiki/Transliteration_Schemes_for_Mongolian_Vertical_Script.html

⁶ Fourth United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, Geneva, 24 August - 14 September 1982. Vol. II. Technical papers, pp. 121-125.

W Polsce jedynie pracownicy Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego zajmują się badaniem języka i kultury Mongołów. Zasady transliteracji nazw geograficznych zapisanych pismem mongolskim oparte zostały w związku z tym na ich wieloletnim doświadczeniu i wiedzy, a stosowane są do celów dydaktycznych i naukowych – system ten jest modyfikacją systemu Władimircowa-Mostaerta.

Alfabet pisma mongolskiego

Alfabet składa się obecnie ze znaków dla samogłosek: a, e, i, o, ö, u, ü oraz znaków dla spółgłosek podstawowych: n, ng, q, ɣ, b, s, š, t, d, l, m, č, ģ, j, k, g, r oraz dodatkowych, które nie należą do pierwotnie stosowanego systemu pisma mongolskiego, a zostały stworzone na potrzeby zapisu wyrazów zapożyczonych: p, v, ye, f, k, lh, h, c, z, ž, zh, ch.

Samogłoski

początkowa	Litera drukowana		końcowa	Odpowiednik latynizacji pinyin używanej w Chinach	Odpowiednik w cyrylicy używanej w Mongolii	Wartość fonetyczna (transkrypcja polska)	Transliteracja Wydziału Orientalistycznego UW
	środkowa						
				a	а	a	a
				e	э	e	e
				o, ô ⁷	о	o	o
				u, û ⁷	у	u	u
				o	ө	ö	ö
				u	ү	ü	ü
				i	и	i	i

Spółgłoski (podstawowe)

początkowa	Litera drukowana		końcowa	Odpowiednik latynizacji pinyin używanej w Chinach	Odpowiednik w cyrylicy używanej w Mongolii	Wartość fonetyczna (transkrypcja polska)	Transliteracja Wydziału Orientalistycznego UW
	środkowa						
				n	н	n	n
				ng	нг	ng	ng
				b	б, в	b	b

⁷ Zapis stosowany dla nazw własnych.

ᠬ	ᠬ	ᠬ	h	x	k	q
ᠬ	ᠬ	-	h	x	k	k
ᠬ	ᠬ	ᠬ	g	г	g	γ
ᠬ	ᠬ	ᠬ	g	г	g	g
ᠬ	ᠬ	ᠬ	l	л	l	l
ᠬ	ᠬ	ᠬ	m	М	m	m
ᠬ	ᠬ	ᠬ	s	c	s	s
ᠬ	ᠬ	ᠬ	x	ш	sz	š
ᠬ	ᠬ	ᠬ	t	т	t	t
ᠬ	ᠬ	ᠬ	d	д	d	d
ᠬ	ᠬ	-	q	ц, ч	c, cz	č
ᠬ	ᠬ	-	j	ж, з	dž, dz	ǰ
ᠬ	ᠬ	ᠬ	y	й	j	y
ᠬ	ᠬ	ᠬ	r	р	r	r

Spółgłoski (dodatkowe)

początkowa	Litera drukowana		Odpowiednik latynizacji pinyin używanej w Chinach	Odpowiednik w cyrylicy używanej w Mongolii	Wartość fonetyczna (transkrypcja polska)	Transliteracja Wydziału Orientalistycznego UW
	środkowa	końcowa				
ᠮ	ᠮ	ᠮ	p	п	p	p
ᠨ	ᠨ	-	w	в	w	v
ᠨᠡ	ᠨ	ᠨ	e	е	je	ye
ᠮ	ᠮ	ᠮ	f	ф	f	f
ᠬ	ᠬ	ᠬ	k	к	kh	ĸ
ᠬᠡ	ᠬᠡ	-	lh	лх	lh	lh
ᠬ	ᠬ	ᠬ	h	х	h	h
ᠮ	ᠮ	ᠮ	c	ц	c	c
ᠮ	ᠮ	ᠮ	z	з	dz	z
ᠮ	ᠮ	ᠮ	r	ж	ż	ž
ᠨ	ᠨ	ᠨ	zh	чж	dż	zh
ᠮ	ᠮ	ᠮ	ch	ч	cz	ch

Uwagi ortograficzne

Z punktu widzenia miejsca występowania litery alfabetu klasycznego języka mongolskiego można podzielić na:

1. Litery mogące wystąpić tylko na końcu wyrazu samodzielnie (tzw. odrzucone).
2. Litery mogące pojawić się medialnie i inicjalnie.
3. Litery mogące pojawić się medialnie i finalnie.
4. Litery mogące pojawić się inicjalnie, medialnie i finalnie.

Litera *a* przybiera formę środkową na początku wyrazu, jeżeli jest ona sufiksem deklinacyjnym pisany oddzielnie, np. ᠠᠭᠠᠨᠠᠴᠠ aq-a-ača *od starszego brata*. Na końcu wyrazu może pojawić się w dwóch wariantach finalnych – połączonym lub oddzielnym. Ten drugi jest zazwyczaj pisany po spółgłoskach *y, l, m, n, q, r, y*. W wyrazach z wokalizmem przednim po spółgłoskach *k* i *g* pojawi się w zapisie oddzielna litera *e*. W zależności od wokalizacji wyrazu po literach *b, p* pojawi się odpowiednio odizolowane *a* lub *e*. Litera poprzedzająca oddzielną samogłoskę również jest pisana w formie finalnej. Izolacja samogłoski w transliteracji zapisywana jest przy użyciu dywizu, np. ᠠᠭᠠ aq-a *starszy brat*.

Litera *a* oraz *e* poza początkiem wyrazu ma identyczną postać. W tym wypadku transliterując wyrazy zapisanie pismem mongolskim należy pamiętać o zasadach harmonii samogłoskowej. Pomocne może przy tym być występowanie niektórych spółgłosek tylko z samogłoskami jednego rzędu, np. *k/g* pojawiające się tylko w wyrazach z wokalizmem przednim, czy *q/γ* występujące w wyrazach „tylnych”, np. ᠭᠦᠷ ger *jurta*, oraz ᠶᠠᠷ yar *ręka*.

Podobną sytuację obserwuje się w pisowni liter *o* oraz *u*, które mają identyczną postać graficzną we wszystkich wariantach, to jednak tylko samogłoska *u* może pojawić się w nienagłosowych sylabach wyrazu, np. ᠣᠷᠤᠨ orun *kraj; miejsce*. Jeśli litera występuje na początku samodzielnie stojącego sufiksu, to wówczas przyjmuje środkowy wariant graficzny, np. ᠣᠷᠤᠨᠤ orun-u *kraju; miejsca*. W wyrazach obcych litera *o* może występować na dowolnej pozycji i gdy pojawia się na końcu wyrazu zapisywana jest wariantem środkowym ᠣ, np. ᠬᠢᠨᠣ kino *film*.

Identycznie graficznie litery dla *ö* oraz *ü* również notują występowanie jedynie tej drugiej w nienagłosowych sylabach wyrazów. W samodzielnie pisanych sufiksach zaś przybierają prostą środkową. W sylabach nienagłosowych często przybierają formę identyczną z literami *o* oraz *u*, np. ᠣᠨᠳᠦᠷ öndür *wysoki; wysoko*. Samogłoskę *u* wyrazów obcych pochodzących z języków europejskich pismo mongolskie notuje jako *ü*, np. ᠶᠡᠭᠦᠷᠠᠭ yeüropa *Europa*. Wygłosowe *ö* lub *ü* w wyrazach zapożyczonych jest zapisywane literą ᠣ, np. ᠨᠠᠶᠤᠷ nyü *Nowy Jork*.

Litery *o* i *ö* pojawiają się w zasadzie tylko w pierwszej sylabie.

Litera *i* pisana na początku osobno występującego sufiksu jest zapisywana w wariantie środkowym, np. ᠶᠠᠭᠠᠷᠢ yajar-i *kraj; miejsce*. Pojawiając się w wygłosie po samogłosce wskazuje na dyftong, np. ᠳᠠᠯᠠᠢ dalai *ocean, morze*.

Litera *n* posiada znak diakrytyczny (kropkę po lewej stronie), np. ᠨᠠᠭᠤᠷ naγur *jezioro*, jednak pojawia się on tylko gdy litera *n* stoi przed samogłoską tylną *a*. W pozostałych wypadkach *n* pozostaje nieokropkowane. Bez tego diakrytyka wygląda identycznie jak litery *a* oraz *e*, np. ᠣᠨᠳᠦᠷ öndür *wysoki; wysoko*.

Litera *ng* posiada jedynie wariant środkowy (przed *y, q, l, n* oraz *s*) i końcowy, np. ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠠ mongγol *ulus Mongolia*.

Wybrane litery dla spółgłosek pisane z samogłoskami tworzą specjalne połączenia – ligatury, np. sylaba *ba, be, bi, bo, bu, bö, bü/ke, ki, kö, kü/qa, qi, qo, qu/ge, gi, gö, gü/ya, yo, yu*. ᠪᠠᠶᠢᠶᠠᠯ bayiγal *Jeziro Bajkał*, ᠬᠣᠡᠬᠡᠭᠣᠲᠠ kökeqota *Huhhot*. Litera *q* (nie występuje na końcu wyrazu) oraz *γ* pojawiają się tylko w wyrazach z wokalizmem tylnym, zaś *k* oraz *g* z wokalizmem przednim, np. ᠶᠣᠪᠢ yobi *Gobi*; pustynia. Diakrytyki przy literze *γ* pojawiają się tylko przed samogłoską, w pozostałych wypadkach litera pozostaje nieokropkowana, np. ᠠᠶᠤᠯᠠ ayula *góra*; ᠪᠤᠯᠠᠶ bulay *źródło*.

Litera *š* nigdy nie występuje na końcu sylaby czy wyrazu i zawsze jest okropkowana. Natomiast litera *s* w połączeniu z samogłoską miękką *i* jest odczytywana jako *ši*, np. sili-iyn qota Xilinhot (czyt. Szilinchot).

Litery *t* oraz *d* mają identyczną formę graficzną, gdy są pisane przed samogłoskami i tylko kontekst może pomóc zdekodować właściwą wartość fonetyczną, np. dalai *ocean; morze*; tal-a *step*. Przed spółgłoskami zapisywane są przy użyciu litery a na końcu wyrazu . Na końcu wyrazu mongolskiego pojawia się tylko litera *d*, natomiast *t* może pojawić się w wyrazach zapożyczonych. W nagłosie osobno stojącej końcówki celownika *.dur/.dür* piszemy przy użyciu formy , np. bulay-dur *w źródle*.

Litery spółgłosek dodatkowych pojawiają się tylko w wyrazach obcych, w których nie obowiązują zasady harmonii samogłoskowej i mogą stać na dowolnej pozycji.

Unika się pisania obok siebie jednakowych samogłosek. Wyjątek stanowią dyftongi. Szczególny jest powszechnie występujący dyftong *ai, ei* zapisywany w pozycji początkowej i medialnej przy użyciu trzech znaków: *ayi, eyi*, np. ayimay *ajmak*; dalai *ocean, morze*.

Rozmieszczenie samogłosek i spółgłosek w wyrazie następuje zazwyczaj według prostego schematu wzoru: *cv(cv)...* lub *vc(vc)...*

Elementy derywacyjne są wpisywane w wyraz, natomiast wiele elementów gramatycznych (m.in. sufiksy deklinacyjne) jest zapisywane oddzielnie. Na styku pień słowotwórczy sufiks obserwujemy segmentową alternację. Powód dwa typy podstaw: samogłoskowa lub spółgłoskowa

Pismo mongolskie notuje następujące znaki interpunkcyjne:

- (čeg) używany jest do oddzielania grup wyrazów – przecinek
- (dabqur čeg) stawiany jest na końcu zdania – kropka
- (dörbeljin čeg) spotykany jest na końcu paragrafów lub rozdziałów
- (birya) stawiany na początku pierwszego wersu książki lub rozdziału
- (darani-yin temdeg) stawiany na początku wersu, często interpretowany jako mantra *om*
- (čubuy-a čeg) spotykany w środku lub końcu zdania, używany do wskazania pominiętego wyrazu – wielokropek
- (salyaqu čeg) spotykany w środku zdania – średnik
- (jergečege čeg) spotykany w środku zdania – dwukropek
-   (qasilta) spotykane przy cytowaniu wypowiedzi w tekście – cudzysłów
-   (qayalta) stosowane w celu wyróżnienia fragmentów zdania – nawias
- (jiruyasu) stosowany do rozdzielania wyrazów – dywiz
- (qolbuyasu) stosowany do oddzielania fragmentów tekstu – myślnik
- (asayqu temdeg) stawiany na końcu zdań pytajnych – znak zapytania
- (anqaryulqu temdeg) stawiany na końcu zdań celem podkreślenia wypowiedzi – wykrzyknik

Zasady pisowni dużych liter

W piśmie mongolskim nie wyróżnia się pisowni dużych i małych liter, ponieważ takowe nie występują. Mimo to warto zwrócić uwagę na specyfika zapisu mongolskich nazw geograficznych. Najczęściej są one złożone z nazwy własnej oraz imienia (rzeczownika) pospolitego – apelatywu. Osoby nieznaące tej zasady mogą błędnie interpretować nazwy mongolskich toponimów. Jednocześnie brak apelatywu może utrudnić prawidłową identyfikację rodzaju jednostki geograficznej, ponieważ ta sama nazwa własna może odnosić się do nazwy miejscowości, góry czy rzeki etc. Sprawę dodatkowo może komplikować fakt, iż bardzo często nazwy własne występują w formie dopełniacza poprzedzając imię pospolite, np.: eg-ün youl *rzeka Eg* (dosł. Egu [forma dopełniacza od

Eg] rzeka), ᠠᠯᠲᠠᠢ ᠶᠢᠨ ᠨᠢᠷᠦᠢ altai-yin niruyu *pasmo Altaju Gobijskiego* (dosł. Ałtaju pasmo). Oczywiście w codziennym użyciu funkcjonuje niewielka liczba nazw własnych, przy przywoływaniu których zarzuca się stosowanie apelatywu, np.: ᠤᠯᠠᠨ ᠪᠠᠳᠤᠲᠤ ualyanbayatur *Ulan Bator*, ᠬᠠᠷᠠᠴᠣᠷᠢᠨ qaraqorin *Karakorum*, ᠭᠣᠪᠢ yobi *Gobi*.

Na potrzeby latynizacji nazw geograficznych zapisanych pismem mongolskim należy zastosować pisownię wielką literą nazwy państw, miast, miejscowości i innych jednostek administracyjnych, ulic, pasm górskich, gór, szczytów wyżyn, nizin, kotlin, rzek i innych zbiorników wodnych etc., uwzględniając zasadę pisowni wielką literą tylko pierwszego członu nazwy, np. ᠰᠢᠯᠢᠨᠴᠣᠲᠤ Siliyyn qota, a nie sili-iyn qota, Xilinchot (czyt. Szilinchot). Niekiedy apelatyw został włączony do nazwy własnej i jest pisany łącznie, np.: ᠬᠥᠬᠡᠭᠣᠲᠠ kökeqota Huhhot < köke *blekitny* + qota *miasto*).

Bibliografia:

1. Kałużyński S., *Klasyczny język mongolski*, Dialog, Warszawa 1998
2. Poppe N., *Grammar of Written Mongolian*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991
3. Kullman R., Tserenpil D., *Mongolian grammar*, Jenco, Hong Kong 1996

Oprac.: Jan Rogala